

GLOBALLASHUV SHAROITIDA SIFATLI TA'LIM MUHITINI YARATISHDA PSIXOLOGIK XIZMAT: NAZARIYA VA AMALIYOT

Yunusjonova Mo'tabar Ilhomjon qizi

*Termiz davlat pedagogika instituti pedagogika va san'at fakulteti
pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

ilmiy rahbar: dots.M.Narbasheva

Annotatsiya. Ushbu maqolada globallashuvning o'ziga xos jihatlari, jamiyat hayotida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlari, globallashuv sharoitida innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish va uning mobilligini ta'minlash masalalari bilan bog'liq omillarni ta'lim tizimining quyi bo'g'inidan boshlash lozimligi hamda ta'lim tizimida psixologik xizmatning tashkil etilishi xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, "ta'lim dietasi" integratsiya, mobil, innovatsiya, ta'lim, milliy va umuminsoniy qadriyat, jamiyat, nazariya, psixologik xizmat, shaxs

Kishilik jamiyati bugungi kunda global muammo va ularni keltirib chiqaruvchi omillarni bartaraf etishning yagona yo'li sifatida ma'naviy va ma'rifiy uyg'unlikni muvofiqlashtirish, uning optimal variantlarini demokratik tamoyillar negizida etnopsixologik faktorlarga tayangan holda tashkil etish masalasini kun tartibiga olib chiqmoqda. Shu nuqtai nazardan pedagog, psixolog, sotsiolog va boshqa soha vakillari tomonidan global muammo va ularni keltirib chiqaruvchi omillarni o'rganish va bartaraf etishning asosiy manbasi milliy va umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarga mos ravishda ta'lim va tarbiyani innovatsion ta'lim muhitini shakllantirishning konseptual g'oyalariga muvofiq, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishga ustuvorlik bermoqda

Ta'lim muhitiga innovatsion yondashuv va ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, globallashuv jarayonining dastlabki paytlarida uning asl mohiyatini yaxshi tasavvur eta olmaganlik sababli, jamiyat yoshlari- globallashuv farovon hayot, demokratik tamoyillar ustuvorligi, erkin savdo yo'lidagi to'siqlarni olib tashlaydigan va barcha milliy iqtisodiyotni jamul jam qiladigan ijobiy hodisa ekanligiga ishonishgan.

Ma'lumki, zamonaviy psixologik xizmat asoslari fanining bosh maqsadi ta'lim – tarbiya muhitidagi o'quvchilar hamda talabalarning individual imkoniyatlari o'rganish hamda o'quv faoliyatining intellektual, kognitiv, emosional, motivasion jihatlarini ilmiy jihatdan tekshirishdan iboratdir. Bundan tashqari, ta'lim tarbiyadagi buzilishlarning psixologik sabablarini aniqlash, shaxsdagi xulq-atvor buzilishlarni yo'qotish hamda uni oldini olishning psixologik

chora-tadbirlarini ishlab chiqish masalalarini ham maqsad qiladi. Qoidaga ko'ra, psixologik xizmat tashkil etish yosh va pedagogik psixologiya, psixodiagnostika, psixokorreksiya, psixologik maslahat sohasida umumpsixologik va maxsus psixologik bilimlar olgan mutaxassislar (psixolog) tomonidan amalga oshiriladi.

Psixologik xizmatga jalb qilingan pedagoglar esa, bu mutaxassislikni olish uchun maxsus qayta tayyorgarlikdan o'tishlari lozim. Mohiyatan, psixologik xizmat bir necha bosqichli jarayon sanalib, unda psixologik maslahat, psixodiagnostika va psixokorreksiya kabi sohalar usullaridan samarali foydalaniladi. Quyida biz ta'lim har qanday ta'lim muhiti uchun qulay sanalgan psixologik xizmat va uning tarkibiy chora-tadbirlari haqida to'xtalib o'tamiz.

I.G.Kolesnikovaga ko'ra, ta'lim muhitida psixologik konsultatsiya ishlarini olib borishda psixolog mutaxassis quyidagi ishlarni olib boradi: 1. Bolalar, o'qituvchilar, talabalar ta'lim va tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi barcha shaxslarga, jumladan ma'muriyat, direktor, rektor, mudir, o'qituvchilar, murabbiylar, ota-onalar, ijtimoiy va jamoatchilik tashkilotlari, xodimlariga aniq, ilmiy asoslangan maslahatlar berish; 2. Ta'lim, taraqqiyot, tarbiya, kasb tanlash va turmush qurish, o'zaro munosabat, muomala va muloqot sirlari, tengdoshlar va voyaga etmaganlar munosabati, masalan, dunyoqarash, qobiliyat, iqtidor muammolari yuzasidan individual, guruh, jamoaviy tarzda maslahatlar uyushtirish; 3. Ma'muriyatga, bolalar, o'quvchilar, talabalarga (yotoqxonada, klublarda, kutubxonalarda) qiziqtiruvchi masalalar bo'yicha bolalar, o'quvchilar, talabalarning psixik o'sishi xususiyatlariga oid ma'lumot berishi, o'g'il va qizlarni asrab olish, onalik va otalikdan mahrum qilish, tashkilotlarni g'amxo'rlik va vasiylik to'g'risidagi qabul qilgan qarorga munosabati, shaxs taqdirini hal qilishda qatnashishi va maslahatli fikr berishi lozim; 4. Ota onalarga bolaning psixik rivojlanishi xususiyatlarini shaxs sifatida shakllanishi, o'zaro munosabat maqomlari, bunda farzandlarning yoshi, jinsi, individual-tipologik xususiyatlari muammosi bo'yicha ilmiy-amaliy maslahatlar beradi; 5. yangi tipdagi maktablarga o'rta-maxsus va kasb-hunar kolleji o'quvchilari, akademik lisey talabalariga ularning imkoniyati, istiqboli to'g'risida ilmiy – amaliy xususiyatga molik konsultativ ishlar olib borish: yoshlarni saralash, tanlash, kasbga yaroqlilik darajasini aniqlash, tanlov komissiyasida maslahatchi sifatida ishtirok etish.

Mazkur ishlar ta'lim sub'ektlarini maktabda, liseylarda, universitetlarda o'qitish davomida psixologikpedagogik jihatdan chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning individual xususiyatlarini, ta'lim tarbiyadagi nuqsonlarning sabablarini aniqlashga mo'ljallangandir. Diagnostik ishlar guruh yoki individual tarzda o'tkaziladi. Bu asnoda amaliy psixolog quyidagi vazifalarni bajaradi. Maslahat berish ishlari-amaliyotchi psixologning asosiy faoliyat turlaridan biridir. Maslahat berish ishlari o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar

uchun olib boriladi. Maslahat berish ishlari individual va guruh bo'lishi mumkin. Amaliyotchi psixologlar ish tajribasini umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar ko'pincha psixologga quyidagi muammolar bo'yicha murojaat qiladilar: turli fanlar bo'yicha o'quvchilarning o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar, bolalarning o'qiy olmasligi va istamasligi, guruhda nizoli vaziyatlar, shaxsiy pedagogik ta'sirning natija bermasligi, har xil yoshdagi bolalarning tengdoshlari oila muloqati va bolalar jamoasining shakllanishi, kasbiy malakalarini oshirish yo'llari, o'quvchilarning qobiliyatlari, layoqatlari, qiziqishlarini aniqlash va rivojlantirish yo'llari, o'quvchilar bilan kasbga yo'naltirish ishlarini olib borish.

Psixolog o'quvchi yoki talaba yoshlar bilan bevosita aloqada ularda vujudga kelgan muammolarni hal qiladilar. Bu to'g'ridan to'g'ri maslahat berish deb ataladi. Ba'zan o'quvchilarga va ota-onalarga o'qituvchilarning u yoki bu muammolari bo'yicha maslahat beradi, bu bevosita maslahat berishdir, bunda ma'lum qoidalarga amal qilishga to'g'ri keladi. Maslahat berish markazida har doim psixolog va maslahat berilayotgan shaxsning o'zaro ta'sir jarayoni, ular orasida ishonchli o'zaro munosabatni o'rnatish yotadi. Bunda psixolog – maslahat beruvchi, o'qituvchi, ota-ona – maslahat beriluvchi, o'quvchi mijoz roliga bo'ladi.

Maslahat berish–psixologik xizmatning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Lekin psixologik maslahat o'zi nimaligi haqida yagona tushuncha yo'q. Kollejlardagi yoki akademik liseylardagi psixolog ishi bir-biridan tubdan farq qiladi. Psixolog aniq o'quv muassasasidagi o'qituvchilar va o'quvchilar orasidagi munosabatning ijobiy va salbiy tomonlarining, rivojlanadigan ijtimoiy muhitning ichida bo'ladi. U har bir o'quvchi yoki o'qituvchining o'zining emas, shaxslararo munosabatning murakkab sistemasini ham ko'radi, boshqa ish turlari bilan birgalikda vaziyatni hal qiladi. E.M.Lisenkoning aytishicha, o'z sohasini yaxshi biluvchi psixolog mutaxassisning sifatlari quyidagicha namoyon bo'ladi:

- O'quvchi muammolari bo'yicha ularning hamkorligi bilimlarining birikuviga imkon beradi va muammolarni hal qilish uchun keng ijodiy imkoniyatlar yaratadi. Maslahat berishning asosiy ahamiyati ana shunda; - Psixolog o'quvchilar va talabalarning psixologik xususiyatlari, ularning qiziqishi, mayli, ilk iqtidori kabilarni o'rganadi, mutaxassis va etuk shaxs sifatida shakllanishiga yordam ko'rsatadi; - Maktabgacha yoshdagi bolalar, o'quvchilar, hunar bilim yurti tinglovchilari yangi tipdagi maktab, oliy o'quv yurti talabalarida uchraydigan o'quv malakalari va ko'nikmalarini egallashdagi nuqsonlar xulq-atvordagi kamchiliklar, intellektual taraqqiyot va shaxs fazilatlaridagi buzilishlarni diagnostika qiladi; - Boshqa sohaning mutaxassislari bilan birgalikda psixik rivojlanishdagi nuqsonlar xilma-xilligini hisobga olgan holda differensial diagnostikani amalga oshiradi. Nuqsonlarning tibbiy va defektologik tabiatini aniqlaydi.

Asosial xulq-atvor sabablarini va shakllarini belgilaydi. Giyohvandlik va taksikomanlik, alkogolizm, o'g'rilik, daydilikning ijtimoiy psixologik ildizlarini tekshiradi, omillarni tahlil qiladi; - Iqtidorli talabalar, yosh mutaxassislarni tanlashda ishtirok qilish ilmiy psixologik tavsiyalar ishlab chiqish va unga asoslanib, ularga nafaqalar belgilashda ishtirok etadi va hokazo. Psixolog konsiliumda ishtirok etib quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- Pedagogik jamoa o'quvchi psixik va shaxsiy xarakte-ristikalarini turli tomondan ko'rsatish, bunda albatta ijobiy kuchli tomonlarni ta'kidlash joiz. Kuzatish, suhbat, psixodiagnostika natijalariga asoslanib, o'quvchi muammolarining kelib chiqishi haqida isbotlangan farazlarni keltirish zarur;

- Har bir o'qituvchida o'quvchiga nisbatan ustanovkasini o'zgartirishga erishish zarur. Bu juda qiyin vazifa bo'lib, uni ehtiyotkorlik bilan hal qilish zarur, konsilium o'tkazguncha sekin-asta boshlash kerak. Ko'pincha o'qituvchi o'quvchiga nisbatan fikrini o'zgartirgisi kelmaydi. O'qituvchi bunda psixolog nima haqida gapirayotganini tushunmaganligi uchun emas, balki ongli ravishda o'z hayotini murakkablashtirgisi kelmaganligi uchun shunday qiladi;

- Barcha o'qituvchilarning o'quvchi muammolarini, uning shaxsi mohiyatini jamoa bo'lib, tushunishlariga erishish. Faqat ana shu holda o'quvchi foydasiga o'zaro harakat qilishlariga ishonish mumkin. SHunday qilib, psixologik-pedagogik konsilium psixoprofilaktik ishning muhim bosqichi hisoblanadi.

Yuqori darajada tayyorlangan konsilium - o'quvchilarning, o'qituvchilarning va butun jamoaning rivojlanishiga yordam beradi. Ta'lim muhitida psixologning profilaktik ishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: kollej va lisey o'quvchilarining mazkur muhitga moslashishlariga oid. Kollej, lisey, gimnaziyalarga o'quvchilarni qabul qilishda ishtirok etish, o'qituvchilar bilan hamkorlikda o'quvchilar bilan individual ishlash dasturini ishlab chiqish. Lisey va kollejlarda bir sinfdan boshqa sinfga o'tkazishni psixologik jihatdan tekshirish, o'quvchilar, ota-onalar bilan hamkorlikda ta'limning yangi bosqichiga o'quvchining tayyorgarligini hisobga olgan holda yakkahol ishlash dasturini yaratish, shuning bilan birga ota-onalarga farzandlari bilimlaridagi uzilishlarni kamaytirish uchun maxsus uslubiy yo'l - yo'riq berish. Ta'lim va tarbiya, yashash sharoiti bilan bog'liq nevrotik holatlar, psixologik zo'riqishning oldini olish uchun bolalar bilan ishlash. Amaliyotchi psixologning diagnostik-korreksion ishi murakkab faoliyat turlaridan biri bo'lib, maxsus psixologik tayyorgarlikni talab qiladi.

Amaliyotchi psixologning diagnostik - korreksion faoliyati murakkab, javobgarlikni talab qilishi bilan birga, kam ishlagandir. Bu jarayon birinchi bo'lib, tarbiyasi qiyin va normal bolalarni o'rganishga bag'ishlangan pedalogik tadqiqotlarda Tadqiqotchi T.I.Chirkova o'zining "Psixologik xizmat nazariyasi va

amaliyoti” nomli o’quv qo’llanmasida, muammoli shaxslar bilan ishlashda qo’llaniladigan psixoprofilaktikaning uch bosqichini ajratib ko’rsatadi:

Birinchi bosqich dastlabki profilaktika deb ataladi. Bu bosqichda psixolog sog’ bolalar bilan ishlaydi yoki maktabdagi barcha o’quvchilarni qamrab oladi. Ko’pchilik mualliflarning ta’kidlashicha, maktab psixik sog’liq profilaktikasi uchun qulay hisoblanadi. Ular maktab psixologlarini dastlabki profilaktikani o’tkazadigan mutaxassislar deb tan oladilar.

Ikkinchi bosqich profilaktika muammolari mavjud bolalarga qaratiladi. Uning maqsadi - o’qishdagi va xulq - atvordagi qiyinchiliklarni iloji boricha erta aniqlab, ularni yo’qotishdan iboratdir. Ikkinchi bosqichda ota-onalar va o’qituvchilarga maslahatni ham o’z ichiga oladi bolaning o’qishi o’zgarishi uchun ta’lim uslubini o’zgartirish.

Uchinchi bosqich. psixolog o’qishdagi va xulq - atvordagi yaqqol ko’rinib turadigan muammolari bor bolalarga o’z diqqatini qaratadi. Profilaktikaning dastlabki maqsadi - jiddiy psixologik qiyinchiliklarni va muammolarni yo’qotish va tuzatishdan iborat.

Psixolog oldiga kelgan bola bilan alohida ishlaydi. Maktab psixologining asosiy kuchi uchinchi bosqichga, ya’ni «tarbiyasi qiyin» bolalarga qaratiladi va o’quvchilarning asosiy qismi psixolog e’tiboridan chetda qolib ketadi. Hozirgi amerika psixologlari maktablardagi psixologik xizmatni psixik sog’liq xizmati sifatida faoliyat ko’rsatishning tarafdori bo’lib chiqmoqdalar.

Xulosa qilib aytganda, psixologik xizmatda so’ngi bosqich sanalgan, psixoprofilaktik chora-tadbirlardan asosiy maqsad, har bir yosh bosqichida insonning shaxs sifatida shakllanishi, aqlan barkamollikni ta’minlashning oqilona shart-sharoitlarini yaratishdan iboratdir.

- ta’lim mazmunini axborot-informatsion xurujlarga qarshi kurashuvchi immunitetni shakllantirishga yo’naltirish, hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni mavjud jarayonga muvofiqlashtirish lozim (bunda ta’lim oluvchilarga global informatsion tarmoqdan foydalanish madaniyati, ularning ongi va sog’lom dunyoqarashini rivojlantiruvchi, hamda motivatsiya beruvchi manbalarga murojaat etishi, har qanday informatsiyaga nisbatan emotsional yondashmasligi, mavjud informatsiyalarni analiz va sintez qilish kompetentligini shakllantirish, o’zlariga yot va tushunarsiz bo’lgan ruhiy zo’riqishga olib keladigan, psixikasiga salbiy ta’sir etadigan manbalar bilan tanishmaslik, ularni targ’ib va tashviq etmaslik, bu ularning kelajagi va istiqboliga soya solishi xususida ochiq, xolis, har tomonlama ular tushunadigan tilda paralengvistik omillardan foydalangan holda yetkazish masalalarini o’z ichiga oladi);

- ta'lim tizimining (maktabgacha ta'lim tizimidan-oliy ta'limgacha bo'lgan) barcha bug'inida sifat va samradorlikka erishish uchun pedagogik jarayonga "ta'lim dietasi" tushunchasini olib kirish zarur (bunda ta'lim oluvchiga uzatilayotgan bilimlar feltirlab, ularning yoshi va psixologik holati, qiziqishi, qobiliyati va iqtidori inobatga olinishi taqozo etiladi. Shuningdek, pedagog tomonida uzatilayotgan manbalar ta'lim oluvchini kuchli ruhiy zo'riqishga olib kelmasligi, o'qish va izlanish hamda o'zlashtirishga nisbatan antipatiyani shakllantirmasligi, aksincha tez va yengil o'zlashtirishga, bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga, ta'limga nisbatan simpatik munosabatni qaror toptirishga, motivatsion omillar kombinatsiyasini o'zida mujassamlashtirgan yondashuvlarni o'zida aks ettirish lozim);

- mavjud va kuchayib borayotgan vertual qaramlikni oldini olish va "texnogen madaniyat"ni milliy va umuminsoniy ma'naviyat "ta'siri doirasida" saqlab qolishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini zamonaviy pedagogik omillar negizida jamiyat hayotiga singdirish (jamiyatning aksariyat a'zolari ijtimoiy tarmoqda faol bo'lib, o'z yaqinlaridan, qolaversa oila a'zolaridan borgan sari begonalashib borayotganligi, farzandi va boshqa oila a'zolari bilan suhbatlashishga nisbatan ular xarakterida sovuqqonlikning ortib borishi natijasida bir biriga bo'lgan befarqlikni kuchayib borayotganligi, otalik va onalik, farzandlikka xos burch va majburiyatlarni unitilayotganligi, ta'lim va tarbiyaning mazmuniga jiddiy zarba berayotganligi, ma'naviy bo'shliqni keltirib chiqarayotganligi, bu bo'shliq boshqa yot omillar bilan to'ldirilayotganligi, uning natijasida oilaviy ziddiyat ortib milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, hamda jamiyat barqarorligiga ko'rinmas tahdidining ortib borishi, shaxslararo munosabatlarda konfliktlarning barcha turlarini yashirin va ochiq shakllari ommalashgan holda boshqarib bo'lmaydigan darajaga olib kelib qo'yish ehtimolligini yuzaga keltirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Belyaev M.I. Konsepsiya natsionalnogo gosudarstva. - M.: «Milogiya», <http://www.milogiya2007.ru/rusnaz>
2. Budaeva T.I. Innovatsionniy potensial molodogo pedagoga: problemi i puti resheniya // Prepodavatel XXI vek. 2009.- № 2-1 - S. 32-36.
3. Ravshanbek, J. (2022). CREDIT-MODULE SYSTEM, ITS BASIC PRINCIPLES AND FEATURES. Yosh Tadqiqotchi Jurnal, 1(4), 304-309.
4. Шодиев, Э., Ирматов, Ш., & Якубжонов, Ф. (2021). Jismoniy tarbiya darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Общество и инновации, 2(2/S), 683687.

5. Norbosheva, M. (2023). ИГРА КАК СРЕДСТВО ОВЛАДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(2). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8384>

6. Norbosheva, M. (2022). МУЛОҚОТ ЖАРАЁНИДА МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛА ШАХСИНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7459>

7. Norbosheva, M. (2022). О ТЕХНИКЕ НАЧАЛА РАЗГОВОРА С КЛИЕНТОМ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНСУЛЬТИРОВАНИИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7456>

